

ile görüştü ve burada itibar gördü. Mekke şerifi Sa'd b. Zeyd'i azlettirerek yerine Berekât b. Muhammed'in getirilmesini sağladı, kendisi de Mekke'de Haremeyn işleri sorumluluğuna tayin edildi. Rûdânî bu görevinde önemli hizmetler yaptı, Mekke'de yaygınlaşan bid'atlarla mücadele etti. Ancak onu bu göreve getiren vezir vefat edince (1087/1676) kendisini çekemeyenlerin şikâyeti üzerine görevinden alındı. 1093 (1682) yılında hacca, ardından Şam'a gitti ve burada vaktini eser yazmakla geçirdi. 1094 Zilkadesinde (Ekim-Kasım 1683) Şam'da vefat etti. 1095 veya 1096'da (1685) öldüğü de zikredilir. Rûdânî başta hadis olmak üzere temel İslâmî ilimler yanında astronomi, mantık, felsefe ve matematik alanında tanınmaktadır. Vakıt tayininde ve astronomik hesaplarda kullanılan "el-âletü'l-câmia" isimli geometri aletinin mucididir. Bû Zeyd Ahmed, *Muhammed b. Süleymân er-Rûdânî min a'lâmi'l-Mağrib fi'l-karni'l-hâdî 'aşer el-hicrî* adıyla bir çalışma yapmıştır (Rabat 1990).

Eserleri. 1. *Cem'u'l-fevâ'id min Câmi'i'l-uşûl ve Mecma'i'z-zevâ'id*. İbnü'l-Esir'in *Câmi'u'l-uşûl'u* ile Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id*'ine İbn Mâce ve Dârimî'nin *es-Sünen*'lerini ilâve etmek suretiyle on dört temel hadis kitabını tek rarları önemli ölçüde ayıklayıp ve hadislerin isnadını hazfederek bir araya getirdiği eseri olup (10.131 hadis) *Mecma'u'z-zevâ'id*'deki zayıf ve uydurma rivayetler bu kitapta yer almamıştır. Birçok defa basılan eser (Hindistan 1346/1929; Medine 1387, 1406/1986; Mekke 1404/1983; Kıbrıs 1405; Beyrut 1408/1988; I-II, Cidde 1973, 1988; I-IV, Küveyt 1418/1998) Naim Erdoğan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (I-V, İstanbul 1996). 2. *Şılatü'l-halef bi-mevşûli's-selef*. Müellifin tefsir, hadis gibi temel İslâm ilimlerinden rivayet icâzetini aldığı eserleri ve onların isnadlarını zikrettiği bu çalışmayı Muhammed Haccî yayımlamıştır (Beyrut 1408/1988). 3. *Kalâ'idü'l-le'âli fi'l-a'mâlî'l-eyyâm ve'l-le-yâli*. Müellif bu risâleyi *Maķāşidü'l-'avâli bi-Kalâ'idü'l-le'âli* adıyla şerhetmiştir. 4. *en-Nâkı'a 'ale'l-âletü'l-câmi'a*. Kendi icat ettiği aletin özellikleri ve kullanılışı hakkında olup Charles Pellat tarafından neşredilmiş (BEO, XXVI [Damas 1973], s. 7-82), daha sonra nâşir bu risâlenin Fransızca tercümesini de yayımlamıştır (BEO, XXVIII [Damas 1975], s. 83-165). 5. *Tebşurâtü'l-iḥvân*. Takvimle ilgili manzum bir eserdir. 6. *Behcetü't-tullâb fi'l-'amel bi'l-uşurlâb*. 7. *Risâle fi resmî'l-uşurlâb*

bi'l-hendese. 8. *Risâle fi esmâ'i'r-rüsûmi'l-mersûme 'ale'l-uşurlâb eş-Şimâli*. 9. *Tuḥfetü üli'l-elbâb fi'l-'amel bi'l-uşurlâb* (son dört eserin nüshaları için bk. İhsanoğlu v.dğr., I, 318-321).

BİBLİYOGRAFYA :

Rûdânî, *Şılatü'l-halef bi-mevşûli's-selef* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, neşredinin girişi, s. 7-13; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, IV, 204-208; İbrâhîm Rifât Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I, 260; Brockelmann, *GAL*, II, 610-611; *Suppl.*, II, 691; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, II, 297; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 425-429; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), VI, 151-152; M. Habîb el-Hile, *et-Târîḥ ve'l-müş'errîḥün bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 358-361; Bûndâr b. Muhammed b. Reşid el-Hemedânî, *el-Menhecü't-târîḥi li-müş'errîḥi Mekketi'l-mükerrreme*, Riyad 1418/1997, s. 405-416; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihî*, İstanbul 1997, I, 317-321.

AHMET YÜCEL

RÜDEKİ

(الرودى)

Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed b. Hakîm er-Rûdekî es-Semerkandî (ö. 329/941)

İran şairi.

Semerkant'ın Rûdek kasabasına bağlı Bennüc köyünde dünyaya geldi. III. (IX.) yüzyılın ortalarında doğduğu tahmin edilmektedir. Rûd adlı enstrümanı iyi çaldığından Rûdekî mahlasını kullandığını ileri sürenler varsa da doğrusu bu mahlası doğduğu şehre nisbetle almış olduğudur. Sekiz yaşında Kur'an'ı ezberlediği ve aynı dönemde şiire başladığı söylenir. Arap şiiriyle edebiyatını öğrenen Rûdekî'nin müsiiki ve şiirdeki başarısı Sâmânî Emîri Nasr b. Ahmed'in (914-943) dikkatini çekti ve onun sarayına intisap etti. Ardından Emîr Nasr'ın vezirlerinin ve saray ileri gelenlerinin ödül ve bağışlarıyla büyük bir servete sahip oldu ve itibar kazandı.

Avfî (*Lübâb*, II, 6), Abdurrahman-ı Câmî ve daha birçok kaynak Rûdekî'nin doğuştan kör olduğunu kaydeder. Ebû Hayyân et-Tevhîdî ve Firdevsî gibi ona yakın zamanda yaşayanlar da kör olduğunu şiirlerinde ima etmişlerdir. Bununla beraber Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, Nizâmî-i Arûzî ve *Târîḥ-i Sistân*'ın müellifi ondan bahsederken kör olduğuna dair bir şey söylemezler. Rûdekî de şiirlerinde görme duyusuyla ilgili birçok fiil kullanmış, renklerden söz etmiş, gözle görülen şeyler hakkında teşbihlere yer vermiştir. Bertels'e göre (*Târîḥ-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 213) kendisini övdüğü Bel'amî'nin vezirlik-

ten alınmasından sonra gözden düşmüş ve gözleri kör edilmiştir. Hidâyet, Rûdekî'nin ölüm tarihi olarak 304 (916) yılını vermişse de (*Mecma'u'l-fuşaḥâ*, II/1, s. 875) bu tarih doğru değildir. Onun bu tarihten sonra yaşadığına dair bilgiler mevcuttur. Sem'ânî, Rûdekî'nin 329'da (941) Bennüc köyünde öldüğünü ve orada defnedildiğini yazar (*el-Ensâb*, VI, 184).

Rûdekî'nin övdüğü kimselerin başında Nasr b. Ahmed gelir. Onun daha önce Nasr'ın babası Ahmed b. İsmâil'in (ö. 301/914) hizmetinde bulunmuş olması da muhtemeldir. Rûdekî'nin övdüğü diğer kişiler arasında sanat ve ilim erbabını himaye siyle tanınan Saffârî emirlerinden Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Halef, *Târîḥ-i Bel'amî* yazarı Ebû Ali Bel'amî ve Deylemlî kumandanı Mâkân-ı Kâkî yer alır.

Rûdekî'nin en önemli eseri olan divanın-daki beyit sayısı Reşîd-i Semerkandî'ye göre 1.300.000, Hamdullah el-Müstevfî'ye göre 700.000 (*Â*, IX, 762), Esedî-i Tûsî'ye göre ise 180.000'dir (*Eİ²* [İng.], VIII, 585). Fakat onun çeşitli kaynaklardan derlenerek oluşturulan divanında (nşr. Saîd-i Neftisî, Tahran 1373 hş.) 1045 beyit vardır. Bu neşirdeki şiirlerin bir kısmının Katrân-ı Tebrîzî'ye (ö. 482/1089) ait olduğu anlaşılmıştır. Bu yanlışlığın her iki şairin methiyelelerinde zikredilen Nasr adlı hâmiden kaynaklandığı sanılmaktadır. Edward Denison Ross, Rûdekî'nin divanındaki şiirleri inceleyerek ona ait olanları tesbite çalışmıştır (bk. bibl.). Divanda yer alan şiirlerin çoğu kaside, gazel, mesnevi ve rubâî tarzındadır. Şems-i Kays, *el-Mu'cem* adlı eserinde (s. 119) Rûdekî'nin hezec bahrinin ahrem ve ahreb vezinlerinden icat ettiği rubâî vezninin âhenkli olduğunu, bu sebeple çok rağbet gördüğünü belirtir. Şiirlerinde aşırı mübâlagalı ibare ve tasvirlerle rastlansa da bunların çoğunun samimi ve sanat endişesinden uzak olduğu söylenebilir. Ona isnat edilen şiirlerde birçok atasözüne rastlanır. Diğer beyitleri ahlâkî hikmetler şeklinde kaleme alınmıştır. Methiye türünde zirve sayılan Rûdekî öbür nazım şekillerini de başarıyla kullanmıştır. Şiirlerinin çoğu yeni mazmunlar ve özlü mânalar ihtiva eder. Kasidedeki üstün mevkiinden dolayı kendisinden sonra gelen büyük kasideciler onu üstat kabul etmiştir. Divanından başka elde bulunan dağınık beyitlerin değişik vezinlerinden Rûdekî'nin bazı mesnevilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan adları bilinenler, Sâmânî Emîri Nûh b. Nasr'ın ve Deylemlî kumandanlardan Mâkân-ı Kâkî ile ünlü vezir Ebû'l-

Fazl Bel'amî'nin teşvikiyle Farsça mensur bir esere dayanarak nazmettiği, bugün elde sadece 200 beyti kalan (Saîd-i Nefîsî, s. 1076-1090) *Kelîle ve Dimne* ile birkaç beyti bulunan *Sindbâdnâme*, *Arâyisü'n-nefâ'is* ve *Devrân-ı Âfâtâb*'dır (a.g.e., s. 1096-1112).

Rûdekî, İran edebiyatında en fazla örnek alınıp taklit edilen şairlerden biridir. Kendisine yakın bir zamanda yaşamış olan Gazâirî-i Râzî ve Ferruhî-i Sîstânî ile Muh-târî, Süzenî-i Semerkandî gibi şairler onun şiirleriyle aynı vezin ve kafiye de şiirler söylemiştir. Muhammed b. Münvever'in 574 (1178) yılında yazdığı *Esrârü't-tevhîd* adlı tasavvufî eserde lafız ve üslûp bakımından Rûdekî'ninkileri andıran şiirler vardır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de Rûdekî'nin şiirleriyle aynı vezin, redif ve kafiye de birkaç gazel söylemiş, bazan da onun kullandığı mazmunları kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rûdekî, *Stikhi* (nşr. I. S. Braginskiy), Moskova 1964; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 61, 188, 239, 366, 599; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahran 1314 hş., s. 316-324; Râdûyânî, *Tercümânü'l-belâga* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 22, 25, 75, 77, 78, 90-92; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), London-Leyden 1910, s. 28; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 184; Avfî, *Lübâb*, II, 6-9; Şems-i Kays, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'âr-i 'Acem* (nşr. Sîrûs-i Şemîsai), Tahran 1373 hş., s. 119; Devletşah, *Tezkire*, s. 31-33; Rîzâ Kulu Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşahâ* (nşr. Müzâhir Musaffâ), Tahran 1382 hş., II/1, s. 875-886; Abdülganî Mirzoyev, *Ebû 'Abdillâh Rûdekî*, Stalinabad 1958; Safâ, *Edebiyyât*, I, 371-389; A. E. Bertels, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî* (trc. Sîrûs İzdî), Tahran 1374 hş., I, 213; Mehmet Atalay, *Başlangıçtan Gaznelilere Kadar İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum 2000, s. 153-173; Tîbyânîyân, "Rûdekî", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380 hş., I, 460-462; Saîd-i Nefîsî, *Muhtâr Zindegî ve Ahvâl ve Eş'âr-ı Rûdekî*, Tahran 1382 hş.; E. D. Ross, "Rudaki and Pseudo-Rudaki", *JRAS* (1924), s. 609-644; a.mlf., "A Qasida by Rudaki", a.e. (1926), s. 213-237; M. Debîr-i Siyâkî, "Rûdekî ve Sindbâd-nâme", *Yâgmâ*, VIII, Tahran 1334 hş., s. 218-223, 320-324, 413-416; Müctebâ Mînovî, "Dâstân-ı Kelîle ve Dimne-i Rûdekî", *Ferheng-i İran-zemîn*, V, Tahran 1336 hş., s. 266-278; Celâleddin Hümeî, "Rûdekî ve İhtirâ'î Rubâ'î", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, VI/3-4, Tahran 1338 hş., s. 40-48; Yahyâ Tâlibîyân, "İstî'âre der Şîr-i Rûdekî", *Ferheng*, XVI, Tahran 1382 hş., s. 179-189; Henri Massé, "Rûdekî", *IA*, IX, 761-763; F. C. de Blois, "Rudaki", *El²* (İng.), VIII, 585-586.

MÜRSEL ÖZTÜRK

RUFÂİYYE

(bk. RİFÂİYYE).

RÛFÛS el-EFSÎSÎ

(ö. 100 civarı)

Roma döneminde yaşamış
ünlü Grek hekimi.

İlkçağ'ın önde gelen hekimlerinden biri olup İskenderiye'de ve Roma'da mesleğini icra etmiştir; aslen Efeslidir. Greko-Romen dönemin en büyük hekimlerinden olmasına rağmen kendisinden bir asır kadar sonra yaşayan Câlîñûs'un (Galen) gölgesinde kalmış, hatta birçok eseri ona mal edilmiştir. İbnü'n-Nedîm tarih belirtmeden onun Galen'den önce yaşadığını söyler ve kırk üç eserinin adını verir (*el-Fihrist*, s. 350). Ancak bunların hepsinin müstakil çalışma mı yoksa bazılarının diğerlerinin bölümlerinden mi ibaret olduğu hususu belli değildir. İbnü'l-Kiftî ise nereden kaynaklandığı tesbit edilemeyen yanlış bir bilgiye dayanarak Rûfûs'un Aristo'dan önceki bir dönemde yaşadığını, tıp ve tabiat ilimleri alanında birçok kitap yazdığını, fakat o çağda ilimler henüz yeterince gelişmediğinden kanıtlamalarında çeşitli za'yıflık ve hataların bulunduğunu, bu yüzden hem Aristo hem Galen tarafından eleştirildiğini söylemekte ve tıbbı dair birçok eserinin Arapça'ya çevrildiğini belirtmektedir; ancak bunların adlarını vermemiştir (*İhbarü'l-ulemâ*, s. 185). İbn Ebû Usaybia'nın Huneyn b. İshak'tan naklettiğine göre Rûfûs'un kitaplarından bazıları yanlışlıkla Galen'e nisbet edilmiştir; meselâ *Maqâle fi'l-yerekân* bunlardan biridir (*'Uyûnü'l-enbâ*, s. 148). Rûfûs'un çalışmalarının Galen'in tıptaki başarılarında hayli etkili olduğunda şüphe yoktur. Nitekim Galen, Roma'daki bir yangın sırasında şahsî eşyasıyla birlikte kitaplarının yandığını, bunların içinde Rûfûs'e ait *et-Tiryâk ve's-sümûm* ve *'ilâcû'l-mesmûmîn* ile *Terkîbü'l-edviye bi-hisâbi'l-'ille ve'z-zamân* adlı eserlerin de bulunduğunu anlatmaktadır (İbn Fâtik, s. 294). Rûfûs'un eserleri VIII-X. yüzyıl müslüman hekimlerinin kaynakları arasında iken daha sonra pek gündeme gelmemiştir. Ebû Bekir Muhammed b. Zekerîyyâ er-Râzî elli yedi yerde onun kitaplarına atıfta bulunmaktadır. Ch. E. Ruelle, *Oeuvres de Rufus d'Ephèse* adlı çalışmasında (Paris 1879) *el-Hâvî*'nin Latince tercümesi olan *Continens*'te Rûfûs'un eserlerine ait bazı parçaları (s. 453-548) yayımlamıştır (Sezgin, III, 65).

Eserleri. Birçoğu Grekçe literatürde bulunmayan Rûfûs'e ait altmış civarındaki eserin künyesi Arapça kaynaklarda mev-

cutsa da yapılan iktibasların dışında bunlardan günümüze ulaşan olmamıştır. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır: 1. *Kitâb men lâ yahduruhü't-tabîb*. Pratik tıbbî bilgiler içeren ve iki makeden oluşan eser tıp tarihinde örnek teşkil ettiğinden birçok hekim aynı başlığı taşıyan eserler kaleme almıştır. Bazı kaynaklar bunu *Tedbirü men lâ yahduruhü't-tabîb* şeklinde kaydetmektedir (İbnü'n-Nedîm, s. 350; Sezgin, III, 65). 2. *Kitâbü'l-Mirretî's-sevdâ* (*Maqâle fi mâlihiulyâ*). Melankoliye dair iki makeden ibarettir (Ebû Bekir er-Râzî, I, 74, 162; İbnü'n-Nedîm, s. 350; Sezgin, III, 65; *El²* [İng.], VIII, 588). 3. *Kitâbü'l-Yerekân ve'l-mirâr* (*Maqâle fi'l-yerekân*) (İbnü'n-Nedîm, s. 350; Sezgin, III, 65; *El²* [İng.], VIII, 588). Yanlışlıkla Galen'e isnat edilmiştir (İbn Ebû Usaybia, s. 148). 4. *Kitâbü't-Tedbir*. Koruyucu hekimlikle ilgili eser iki makeden oluşmaktadır (Ebû Bekir er-Râzî, I, 162, 163; XV, 211; XX, 169, 206; İbnü'n-Nedîm, s. 350; Sezgin, III, 66). 5. *Kitâb Zâtü'l-cenb ve zâtü'r-rî'e* (Ebû Bekir er-Râzî, I, 191, 221, 222; İbnü'n-Nedîm, s. 350). 6. *Tehzîlî's-semîn*. Diyeteye dair bu eserle İbnü'n-Nedîm'in verdiği listedeki *Kitâb Tenkişü'l-laḥm* aynı eser olabilir (Ebû Bekir er-Râzî, VI, 281, 287-288; IX, 96; X, 298, 330; İbnü'n-Nedîm, s. 350). 7. *Kitâbü'l-Leben* (*Kitâb Şürbi'l-leben*) (Ebû Bekir er-Râzî, IV, 102; VI, 58; VII, 272-273). 8. *Kitâb fi 'ilâcî'l-ḥummeyât* (*Kitâbü'l-ḥumma'r-rib*) Sıtmanın tedavisiyle ilgili bir makedir (Ebû Bekir er-Râzî, XV, 90; İbnü'n-Nedîm, s. 350). 9. *Kitâbü'l-Emrâz elletî ta'rizu fi'l-mefâşıl* (*Kitâb Agrâzû'l-mefâşıl*) (Ebû Bekir er-Râzî, VII, 201; XI, 162, 180, 216-220, 270; İbnü'n-Nedîm, s. 350). 10. *Kitâb 'İleli'l-külâ ve'l-mesâne* (*Vecce'u'l-külâ, Maqâle fi edviyeti'l-külâ ve'l-mesâne*) (Ebû Bekir er-Râzî, X, 42, 46, 54, 64; İbnü'n-Nedîm, s. 350; Rûfûs'un eserleriyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Sezgin, III, 65-68).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir er-Râzî, *el-Hâvî fi't-tib* (nşr. Muhammed Muhammed İsmâil), Beyrut 1421/2000, I, 47, 74, 162, 163, 191, 221, 222; IV, 102; VI, 58, 281, 287-288; VII, 201, 272-273; IX, 96; X, 42, 46, 54, 64, 298, 330; XI, 162, 180, 216-220, 270; XV, 90, 211; XX, 169, 206; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 350; İbn Fâtik, *Muhtârü'l-hikem ve meḥâsinü'l-kelîm* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1980, s. 294; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-ulemâ* (Lippert), s. 185; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ*, s. 148; Sezgin, GAS, III, 64-68; M. Ullmann, "Rufus al-Afisi", *El²* (İng.), VIII, 588-589; "Rufus d'Ephèse", *Le grand Robert des noms propres*, Paris 1987, V, 2767.

MAHMUT KAYA